

Een stap vooruit binnen onderwijs- loopbaanbegeleiding Stand van zaken en vooruitblik

(foto: Sean Brown)

Annemie Bos, Ides Depotter en Mark Schittekatte

De focus van het project 'Een stap vooruit' is tot nu toe de onderwijsloopbaanbegeleiding (OLB) bij vastlopende keuzes van leerlingen in het tweede jaar secundair onderwijs. OLB is natuurlijk veel meer dan dat.

Onderwijsloopbaanbegeleiding: niet alleen belangrijk bij vastlopende keuzes

Vanaf de kleuterklas doen kinderen ervaringen op die mee de basis vormen voor hun verdere schoolloopbaan. Onderwijsloopbaanbegeleiding (OLB) start dus in principe bij de eerste stapjes die een kleuter in de school zet. In hun verdere schoolloopbaan komen leerlingen verschillende scharniermomenten tegen die het sluitstuk van een bepaalde leerperiode vormen. Op die momenten maken school, leerling en ouders vaak 'een stand van zaken' op die richtinggevend kan zijn voor het maken van een studiekeuze.

Onderwijsloopbaanbegeleiding heeft ook een belangrijke preventieve functie: een studiekeuze bepaalt mee hoe succesvol de nieuwe leerperiode en het gekozen onderwijsaanbod zullen zijn en op die manier ook het welbevinden van de leerling. Een succesvolle studiekeuze resulteert in het secundair onderwijs in de keuze voor een studierichting of opleiding waarin de leerling zich terugvindt. Een leerling die zichzelf realiseert in zijn studiekeuze, kan er zijn talenten ten volle ontplooiën en is tevens gewapend tegen moeilijke momenten.

OLB is het proces waarbij we de leerling begeleiden in zijn zoektocht naar zijn studiekeuze. Daarbij gaan we uit van 'de

onderwijs- en keuzebehoefte van de leerling'. OLB wil de leerling ondersteunen in het maken van studiekeuzes die hij in toenemende mate bewust en goed afgewogen zelf maakt en stuurt.

Het project 'Een stap vooruit' focust op het OLB-aspect van moeizame of vastlopende keuzeprocessen. Die uiten zich op verschillende manieren: situaties waarbij de zoektocht doorheen folders, infosessies en websites niks oplevert, leerlingen die blijven tobben of een bepaalde studie wel echt iets voor hen is, leerlingen die twijfelen tussen de keuze van zichzelf en die van hun omgeving of tussen de keuze van 'het hart' en die van 'het verstand'... (zie de artikels 'Van de eerste naar de tweede graad: ingrediënten van een goede keuze' en 'Het noorden kwijt? Het intern kompas als houvast bij het studiekeuzeprocess' in dit nummer).

Project 'Een stap vooruit' biedt houvast en een inzoomlens bij vastlopende keuzes

Bij OLB van vastlopende keuzeprocessen is 'even een blik werpen' op de keuzesituatie meestal niet voldoende. Er is een 'camera' nodig om de keuzesituatie en het keuzeprocess helder in beeld te brengen en om in te zoomen. CLB'ers kunnen nu dankzij het project 'Een stap vooruit' in

Bij vastlopende keuzeprocessen is een inzoomlens nodig om de keuzesituatie en het keuzeproces helder in beeld te brengen (foto: Jacob Sapp)

Bij de begeleiding van vastlopende keuzeprocessen is ‘even een blik werpen’ op de keuzesituatie meestal niet voldoende. Er is een ‘camera’ nodig om de keuzesituatie en het keuzeproces helder in beeld te brengen en om in te zoomen.

hun begeleiding gebruikmaken van het theoretisch basismodel (zie artikel ‘De nieuwe OLB-tool: welke instrumenten en waarom?’ in dit nummer) als houvast of ‘statief’. Het model biedt immers een leidraad voor het gebruik van de vragenlijsten en voor de interpretatie van onderzoeksresultaten.

De nieuwe OLB-batterij bestaat uit wetenschappelijk verantwoorde instrumenten voor zorgfase 2 (uitbreiding van zorg). De batterij fungeert dusdanig als ‘beeldsensor en lens’. Deze OLB-batterij kan bij vastlopende keuzes zowel de leerling als de keuzebegeleider op een onderbouwde, systematische en gedetailleerde manier laten kijken naar de keuzesituatie. Diagnostiek kan hen helpen bewust te worden van de rol van invloeden, ervaringen en perspectieven. Het maakt van OLB een horizonverruimende zelfconceptverheldering.

De CLB-medewerker kan dit nieuwe materiaal voor verschillende doelstellingen in zorgfase 2 inzetten:

- informatie inwinnen over de verschillende keuzefactoren (bv. ‘Wat is voor de leerling van belang en waardevol? Wat heeft de leerling over voor zijn studies en voor zijn studiekeuze?’);
- opsporen van waar het vast loopt, ontwikkelen van hypothesen, opbouwen van inzichten toetsen van indrukken (vb. ‘Het gebrek aan studiemotivatie zorgt er ook voor dat de leerling de motivatie niet vindt om werk te maken

van zijn studiekeuze’);

- terugkoppelen van de onderzoeksbevindingen aan de leerling en vanuit deze bespreking samen met de leerling aanknopingspunten vinden die uitzicht geven op een oplossing of aanpak.

De nieuwe OLB-instrumenten kunnen dus ondersteunend zijn voor de procesbegeleiding van keuzetaken. Ze vervangen evenwel de begeleidingstaak niet.

OLB: actuele uitdagingen

Er is momenteel een nieuwe decreet leerlingenbegeleiding in de maak, waarvan de inwerkingtreding voorzien is voor september 2018. Dat decreet zal ook de toekomstige ontwikkeling van OLB in Vlaanderen mee bepalen. De uitwerking van de conceptnota Krijtlijnen voor een hervorming van de leerlingenbegeleiding in Vlaanderen zal daarbij richtinggevend zijn.

Rolverdeling in de leerlingenbegeleiding

In de conceptnota krijgt OLB een plaats naast de drie andere begeleidingsdomeinen (preventieve gezondheidszorg, leren en studeren en psychosociaal functioneren), die de basis vormen van zowel de CLB- als de schoolinterne leerlingenbegeleiding. Het valt te verwachten dat het decreet hierbij een duidelijke roloverdeling zal bepalen tussen de verschillende actoren. Die roloverdeling zal ook voor OLB gevolgen hebben.

Adequaat zoeken naar oplossingen bij keuzeproblemen

De conceptnota stelt dat de (kortdurende) CLB-begeleiding zich dient te focussen op het samen met de cliënt zoeken naar antwoorden en oplossingen, en onder andere gericht is op het versterken van zijn onderwijsloopbaan. De conceptnota spreekt in dat verband over de gespecialiseerde hulpverlening van het CLB, die adequaat en snel dient te zijn. Het adequaat zoeken naar oplossingen voor keuzeproblemen - dat de conceptnota als speerpunt naar voor schuift - ondersteunt het belang van flexibel inzetbare OLB-diagnostiek.

Individuele begeleiding aanbieden

De overheid roept nu al op om meer in te zetten op de begeleiding van de onderwijsloopbaan van elke leerling. Ze doet dat vanuit de vaststelling van verschillende problemen: voortijdig schoolverlaten, instabiele schoolloopbanen met gevolgen voor het welbevinden van leerlingen en met meer risico voor minder goede keuzes, zittenblijven en ongekwalificeerd uitstromen(1). Ook in de aanpak van spijbelgedrag en schoolmoeheid wordt naast tal van andere acties ook gepleit om in de individuele aanpak van de leerling de huidige studiekeuze onder ogen te zien en alternatieven te verkennen (2).

Op zoek naar OLB-materiaal

De onderwijs- en CLB-wereld namen initiatieven om de onderwijsloopbaanbegeleiding van leerlingen te versterken. We denken hierbij aan Onderwijskiezer (www.onderwijskiezer.be) met een ruim aanbod aan materialen voor elke begeleidingsinhoud, de online zelftests voor het meten van belangstelling (I-Like en I-Prefer), studiehouding en -methode (I-Study) op Onderwijskiezer; de Op Stapreeks (www.opstapnaar.be), het project de Roadies (www.roadies.be), SID-in's, het Beroepenhuis (www.beroepenhuis.be), De Stap (www.destapgent.be). Het is een divers aanbod aan initiatieven die de school en CLB verrijkend kan inzetten in de brede basiszorg (fase 0) en in de verhoogde zorg (fase 1).

Maar ook in fase 2 is er voor OLB nood aan specifieke diagnostische instrumenten die ingezet kunnen worden in een handelingsgericht traject bij leerlingen die vastlopen in hun schoolloopbaan en dreigen uit te vallen. In dit nummer

beschreven we twee vragenlijsten die de CLB'er daartoe kan gebruiken, met name de Studiekeuzetakenvragenlijst-2 (STV-2) en de Zelf Regulatie Vragenlijst – Lereren:

- De STV-2 is gericht op het studiekeuze-proces. Onderwijsloopbaanbegeleiding zet niet enkel in op 'wat' de leerling kiest maar 'hoe' hij kiest (3). De STV-2 geeft daar een duidelijk beeld van. De CLB'er kan nagaan of de mate waarin de leerling werk heeft gemaakt van de keuzetaken al of niet meespeelt in de gesignaleerde problemen. Uit ons onderzoek blijkt alvast het belang om tijdens de begeleiding van leerlingen in te zetten op studiekeuzetaken: hoe meer leerlingen inzetten op de keuzetaken in het tweede jaar SO, hoe meer kans op een positieve studiekeuze (zie het artikel van Briers e.a. in dit nummer)
- De Zelf Regulatie Vragenlijst – Lereren brengt de kwaliteit van motivatie in beeld. Autonome motivatie is een krachtige hulpbron die sturing geeft aan de keuzes die een leerling maakt. Uit ons onderzoek blijkt dat autonome motivatie samenhangt met het beste profiel voor de uitvoering van de studiekeuzetaken, in vergelijking met gecontroleerde motivatie en amotivatie (zie het artikel van Vandenkerckhove e.a. in dit nummer).

Vanuit knelpunten in OLB een stap vooruit zetten

Informatie en zelfevaluatie volstaan niet

Wanneer een leerling vragen of problemen heeft over zijn onderwijsloopbaan krijgt hij vaak een antwoord met informatievoorziening over studierichtingen, opleidingen (4) en zelfevaluatie-instrumenten. Dit gebeurt vanuit de verwachting dat de leerling een overwogen keuze maakt en als gevolg hiervan gemotiveerd is om die keuze waar te maken. Een leerling met een goed functionerend 'intern kompas' kan hier inderdaad mee aan de slag omdat hij effectief een expert is in het uitbouwen en (her)oriënteren van zijn eigen onderwijsloopbaan. Maar dat geldt niet voor alle leerlingen.

Het nieuwe decreet leerlingenbegeleiding zal ook de toekomstige ontwikkeling van OLB in Vlaanderen mee bepalen.

Als een leerling hiermee niet aan de slag kan, is het zinvol om zicht te krijgen op zijn motivatieprofiel, op zijn oriëntatiegevoel, op factoren bij zichzelf of de omgeving (zoals persoonlijk functioneren, gezinsfunctioneren, schoolklimaat). Hiervoor zijn instrumenten nodig. Net zoals dat voor de drie andere begeleidingsdomeinen het geval is, is ook OLB gebaat met een instrumentarium dat specifiek inzetbaar is in zorgfase 2 (uitbreiding van zorg).

Er was een duidelijke nood op dat terrein, vooral dan om op een verantwoorde manier persoons- en omgevingskenmerken in kaart te brengen die een rol spelen in moeizame keuzeprocessen. Vaak zitten die kenmerken verweven in een complexe context, zoals inperkende socialisatieprocessen of cognitieve mogelijkheden, persoonlijke (emotionele of gedrags) problemen en/of socio-economische factoren. De middelen uit de verhoogde zorg (fase 1) zijn niet altijd toereikend genoeg om zorgvragen als 'Ik ben 'afgezak' naar BVL door mijn gedrag, maar de leerstof nu is te gemakkelijk voor mij.' of 'Ik heb DCD en bis mijn jaar. Kies ik beter een andere richting?' te beantwoorden. Het 'adequaat zoeken naar oplossingen' (zie conceptnota) reikt dus verder dan informatie- en adviesverstrekking.

OLB staat niet alleen

De begeleidingsdomeinen preventieve gezondheidszorg, leren en studeren en psychosociaal functioneren hebben duidelijk linken met de onderwijsloopbaan van de leerling (5). Deze begeleidingsdomeinen interageren met elkaar. OLB is onderdeel van de bredere leerlingenbegeleiding (6). Maar in de protocollen van Prodia (www.prodiagnostiek.be), die gerelateerd zijn aan de begeleidingsdomeinen 'psychosociaal functioneren' en 'leren en studeren', worden er geen linken gemaakt met de keuzeacties in het domein van de onderwijsloopbaan.

Bij de samenstelling van de nieuwe OLB-batterij in het project 'Een stap vooruit' werd precies uitgegaan van het samenspel tussen keuzefactoren, schoolse vaardigheden, sociale relaties en persoonlijke factoren. Het ontwikkelde basismodel van het OLB-project 'Een stap vooruit' brengt deze samenhang in kaart en beschrijft de relaties.

Geen protocol OLB

Een protocol voor kwaliteitsvolle onderwijsloopbaanbegeleiding bij complexe keuze- of loopbaanproblemen is tot op heden nog niet uitgewerkt. Zo'n protocol geeft o.a. aan welke instrumenten we in het diagnostisch proces kunnen inzetten. De Nederlandse onderzoeker en loopbaanbegeleider Tom Luken deelt voor loopbaanbegeleiding het beschikbare instrumentarium in drie domeinen (7, 8):

- Kunnen: intelligentie- en capaciteitentests
- Willen: belangstellings- of interestetests, waarden- en motivatietests
- Zijn: persoonlijkheidstests

Dit OLB-project reikt instrumenten aan op het vlak van persoonlijkheid en motivatie die wetenschappelijk, actueel en recent zijn én die een plaats hebben in een diagnostisch model voor OLB (zie artikel 'De nieuwe OLB-tool: welke instrumenten en waarom?' in dit nummer).

Het OLB-project heeft niet de pretentie één allesomvattende theorie neer te zetten die verklarend is voor elke vastgelopen onderwijsloopbaan. Zowel problemen in het domein van 'kunnen', 'willen' en 'zijn' als het samenspel tussen die drie domeinen kunnen aan de basis liggen van een vastgelopen onderwijsloopbaan.

Het OLB-project reikt instrumenten en een kader aan, maar dat is niet voldoende voor kwaliteitsvolle onderwijsloopbaanbegeleiding bij vastlopende keuzes. Een CLB-medewerker kan kwaliteitsvol en adequaat maatwerk leveren in een individuele OLB-begeleidingssituatie binnen zorgfase 2 als hij:

- de opeenvolgende fasen van het psychodiagnostisch handelingsproces doorloopt;
- inzicht heeft in de theoretische benaderingen van het studie- en beroepskeuzeproces;
- in de keuze van testen rekening houdt met de meetpretentie, inhoud, psychometrische criteria zoals validiteit, betrouwbaarheid en normering;
- de wisselwerking met het aanbod uit het onderwijslandschap (structuur, wetgeving, schoolkenmerken, inhoud en vereisten van studierichtingen) mee in rekenschap brengt.

Blik op de toekomst van

‘Een stap vooruit’

Meerwaarde voor toekomstige hervorming SO

De toekomst brengt een hervorming van het secundair onderwijs. Het uitgangspunt van de hervorming is om de leerlingen in een brede eerste graad voor te bereiden op een positieve keuze in de tweede graad. Voor jongeren in deze leeftijdsfase breekt een belangrijke periode aan in hun persoonlijkheidsontwikkeling. Ze zijn op zoek naar zijn eigen identiteit en die zoektocht gaat gepaard met onzekerheden en heeft invloed op de studiekeuzeaspiraties van de jongeren (9).

De vragenlijsten die gemaakt werden binnen het project ‘Een stap vooruit’ kaderen in deze hervorming van het secundair onderwijs. Alle instrumenten van dit OLB-project zijn genormeerd op eenzelfde representatieve steekproef leerlingen uit het tweede jaar secundair onderwijs.

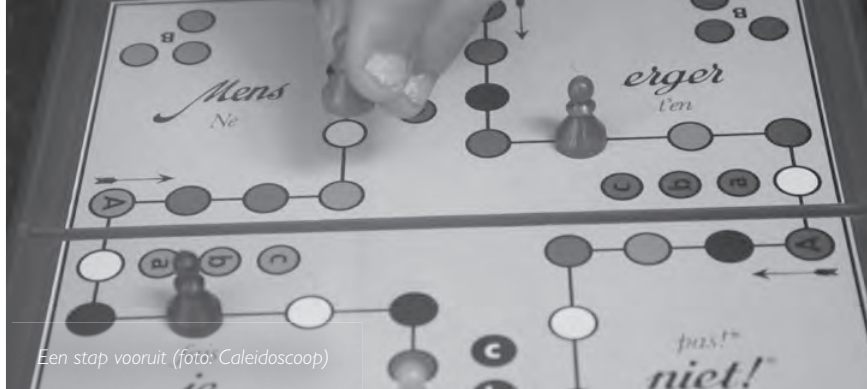
Follow-up onderzoek

De werkgroep OLB was overtuigd dat na drie fases van dataverzameling een bijkomende dataverzameling van dezelfde leerlingen een unieke meerwaarde zou hebben. Daarom werd er recent (mei-juni 2016) een vierde meetronde uitgevoerd bij de leerlingen die ondertussen in het vijfde jaar secundair onderwijs zitten. In die bevraging kwamen elementen aan bod als ‘waarden’ en een nieuwe meting van het ‘intern kompas’ (10). In 2016-2017 gaan de meeste deelnemers naar het laatste jaar SO. Het zou erg interessant zijn hen dan te bevragen over hun toekomstige studiekeuze.

Bijkomende analyses

De data die we verzamelden zullen nog verdere analyse vragen om uiteindelijk te komen tot genormeerde en gevalideerde instrumenten, die op een passende wijze gebruikt moeten worden in het proces van onderwijsloopbaanbegeleiding. De tijd wordt stilaan rijp voor eerste toepassingen in het veld. Een geleidelijke implementatie, ondersteund met casusmateriaal, is hierbij de geprefereerde modus operandi. (zie p.15 in dit nummer voor praktische informatie hierover)

Andere scharniermomenten en

Goedgroepen

Naast onderzoek over de overgang van eerste naar tweede graad zijn er nog andere scharniermomenten die verder onderzoek vragen. Onderzoek naar de processen bij de overgang van het basis- naar het secundair onderwijs staat bovenaan het wenslijstje van de Werkgroep OLB-diagnostiek. Het gaat immers eveneens om een belangrijk keuzemoment, waarbij bijkomende inzichten in de rol en het belang van de verschillende keuzefactoren zowel de onderzoeker als de keuzebegeleider ‘een stap vooruit’ kunnen brengen.

Enkele aanwijzingen voor selectieve uitval tijdens ons onderzoek (zie box 1 p.8 in dit nummer) doet de werkgroepleden besluiten dat diepgaander en dus extra onderzoek, bijvoorbeeld binnen de B-stroom, aangewezen is. De groep zittenblijvers uit onze onderzoeksgroep moet ongetwijfeld meer van nabij bekeken worden.

Mensen en middelen

Het bijkomend onderzoek dat we voorstellen zou via bachelor- of masterproeven in de betrokken onderwijsinstellingen kunnen verlopen. Een andere piste is dat er financiële ‘werkgroepmiddelen’ bijkomen. Tot nu toe is de unieke samenwerking van de Vlaamse Werkgroep

OLB-diagnostiek gestoeld op vrijwilligheid, zonder een structurele overeenkomst van samenwerking, noch met gemeenschappelijke middelen. De noodzakelijk financiële input gebeurde tot nu toe helemaal via vrijwillige donaties van werkgroepleden. Een zoektocht naar een structurele en vervolgens financiële stabielere samenwerking staat al jaren op de agenda van de werkgroep, maar werd voorlopig nog niet gevonden.

De kwaliteit van het werk van de OLB-werkgroep lijdt o.i. (voorlopig) niet onder het gebrek aan middelen. Wel stuiten we steeds op beperkingen tijdens de zoektocht naar oplossingen voor de knelpunten die we ervaren (zie boven).

drukwekkend zal zijn, daar zijn we zeker van. Medewerkers van de betrokken CLB's, hogescholen en universiteiten zien nu al veel voordelen aan het verderzetten van dit soort van samenwerking. Maar we zijn er zeker van dat ook de leerling en breder, het onderwijsveld, ongetwijfeld ‘rijker’ worden door dit OLB-project.

Referenties

- (1) VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK SECUNDAIR ONDERWIJS (2012). *Instabiele schoolloopbanen: probleemverkenning* (gratis te downloaden via ond.vwko-ict.com/vksosites/upload2012).
- (2) VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK SECUNDAIR ONDERWIJS (2004, GEWIJZIGD 2009). *Preventie en aanpak van spijbelen* (gratis te downloaden dpbbrugge-public.sharepoint.com).
- (3) GERMEIS, V., & VERSCHUEREN, K., MELS, F. (2007). Studie- en beroepskeuzeprocessen. In: Verschueren, K. & Koomen, H. (eds.), *Handboek Diagnostiek in leerlingenbegeleiding*. Antwerpen: Garant.
- (4) VLAAMSE OVERHEID (2010). *Onderwijsspiegel. Schooljaar 20018 – 2009*. Verslag over de toestand van het onderwijs. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming.
- (5) MAGEZ, W., & STINISSEN, H. (2004). *Diagnostisch handelen in de schoolloopbaanbegeleiding (SLB)*. Schaarbeek: VCLB Service.
- (6) VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK SECUNDAIR ONDERWIJS. M-VVKSO-2013-2. *Schoolloopbaanbegeleiding in het secundair onderwijs* (gratis te downloaden via www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2013/06-04-hervorming-so.htm).
- (7) LUKEN, T.L. (1997). Testgebruik in loopbaanadvisering: Is meten weten? In *Handboek Studie- en Beroepskeuzebegeleiding* (sect. 8960, pp. 1-29). Alphen aan den Rijn, Samson.
- (8) LUKEN, T., & WOUDEBERG, E. (2009). *Testwijzer voor professionals. Leidraad testkeuze en testgebruik voor adviseurs in HRM*, Onderwijs en Loopbaanbegeleiding. Amsterdam: Boom.
- (9) SPIJKERMAN, R., & ADMIRAAL, D. (2000). *Loopbaancompetentie. Management van mogelijkheden*. Alphen aan den Rijn: Samson.
- (10) VANSTEEKENKISTE, M., & SOENENS, B. (2015). *Vitamines voor groei. Ontwikkeling voeden vanuit de Zelf-Determinatie Theorie*. Leuven: ACCO. presteren bevorderen? Een autonomie-ondersteunend versus controlerend schoolklimaat. *Caleidoscoop*, 17, 18-25.